

Grundtvig og Norge - noen hovedlinjer

Av Sigurd Aa. Aarnes

Til tross for at Grundtvig bare én gang besøkte Norge - ved et skandinavistisk studentmøte i 1851 - er det ikke tvil om at han hele sitt liv hadde et spesielt, romantisk preget forhold til nabolandet. Den unge Grundtvig delte jo sin romantiske samtids svermeri for fjelland som Sveits og Norge. Disse skulle - ifølge ideologien - være mindre utsatt for dårlig innflytelse fra en forkvaklet kontinental sivilisasjon (les: fransk opplysningsfilosofi og den tyske idealisme) enn andre land.

I *Roskilderim* profeterer den unge Grundtvig om »det Capel, som skal staa paa Dovrefjeld« og oppfatter Den norske kirke som Åpenbaringsbokens idealmenighet - Filadelfiamenigheten - den menighet som en kristen gjenfødelse skulle komme fra.

Ved siden av det motepregete i Grundtvigs forestillinger hadde han jo i unge år personlige grunner for sin Norges-kjærlighet. Noen av hans beste ungdomsvenner var nordmenn - som de to grunnleggerene av Det teologiske fakultet ved Det Kgl Frederiks Universitet i Christiania, Sven Hersleb og Stener Johannes Stenersen. I sin avhandling *Omkring Grundtvigs Digt-samlinger* (Århus 1955) peker Gustav Albeck på at Grundtvigs varme følelser også har sammenheng med hans bestrebelser i dobbeltmonarkiets siste år på å få et embete i Norge, nær sine norske venner. Albecks avhandling er forøvrig den hittil bredeste fremstilling av Grundtvigs forhold til Norge, men dessverre tidsmessig avgrenset til årene 1808-16.

Under Grundtvig-seminaret i Århus i september 1992 holdt jeg en forelesning om »Grundtvig and Norway - a study in mixed reception«. Til tross for mine betenkeligheter har redaksjonen ønsket en oversettelse til norsk av min nokså elementære, oversiktspregete fremstilling, beregnet på et ikke-nordisk publikum. Resultatet følger her med endel forkortelser og endringer som henger sammen med den endrete formidlingssituasjon.

Den viktigste kilden til en forståelse av Grundtvigs forhold til Norge er den omfattende norske korrespondansen som er bevart. Det meste av dette materialet finnes i Det kongelige bibliotek i København: 43 brev fra Grundtvig til nordmenn og 187 fra norske brevskrivere til Grundtvig. I tillegg til dette finnes det endel Grundtvig-brev i norske biblioteker og private brevsamlinger, de fleste ved Universitetsbiblioteket i Oslo.

Albeck opplyser i *Grundtvig-Studier* 1956 (s.76) at allerede Svend Grundtvig synes å ha planlagt en egen utgave av farens norske korrespondanse. I Det kongelige Bibliotek ligger - ved siden av originalene - omfattende samlinger av avskrifter, som Albeck mener må stamme fra Svend Grundtvigs hånd.

En mindre del av brevmaterialet er senere trykt i forskjellige samlinger, og mye av det utrykte brevmaterialet synes å være utnyttet i Anders Skrondals tobindsverk *Grundtvig og Noreg* (Bergen 1929 og 1936). Ser man hen til de store dansk-norske brevsamlinger som har kommet i stand etter 2. verdenskrig - f.eks. Bjørnstjerne Bjørnsons danske korrespondanse - er det egnet til å forbause at ikke tanken om en utgave av Grundtvigs norske korrespondanse har dukket opp igjen. Det skulle vel ikke være nødvendig *i dag* å argumentere nærmere for den tverrfaglige betydning av et slikt verk.

Mitt emne - Grundtvig og Norge - kan sees fra to sider: Vi kan enten studere *Grundtvigs* forhold til Norge eller *nordmenns* forhold til Grundtvig. I det følgende kommer jeg til å konsentrere meg om det siste perspektivet, altså den norske resepsjon av Grundtvigs kirkelige og pedagogiske tanker, først og fremst på 1800-tallet. Det er nemlig på *disse* to feltene innflytelsen fra Grundtvig klartest lar seg avlese.

På den ene siden har Grundtvig varig preget gudstjenesten i Den norske kirke ved sine salmer. På den andre siden er Norge det landet utenom Danmark der Grundtvigs høyskoletanker slo fastest rot. Min tese i den følgende meget oversiktspregete fremstilling er at den norske »import« av Grundtvigs høyskoletanker på flere måter må sies å ha vært en suksess, mens det samme ikke kan sies om forsøket på å omplante hans »kirkelige Anskuelse«.

Paradoksalt nok var legpredikanten Hans Nielsen Hauge og hans tilhengere - haugianerne - blant de første som fra norsk side sluttet aktivt opp om Grundtvig. Det var via oppstyret omkring Grundtvigs eksamenspreken »Hvi er Herrens Ord veget fra hans Hus?« i 1810 haugianerne oppdaget en forbundsfelle i »Bibelens ensomme Kæmpe«. I Grundtvigs korrespondanse med nordmenn ligger en rekke »fanbrev« fra haugianere. Ja, støtten gikk så langt at noen velstående haugianere i 1815-16 samlet inn et pengebeløp (530 riksdaler) som ble sendt til Grundtvig!

Helt annerledes mottok naturligvis de samme kretser den »kirkelige Anskuelse«, som Grundtvig utformet i midten av 1820-åren. Einar Molland understreker i sin *Norges kirkehistorie i det 19. århundre* (Oslo 1979) at kampen om grundtvigianismen skulle bli en av de sentrale begivenheter i norsk kirkehistorie på 1800-tallet og bygger mye av sin fremstilling opp omkring dette tema.

Opp til 1850-årene kunne det riktignok se ut til at en grundtvigiansk retning holdt på å få fotfeste innenfor Den norske kirke. En god del prester var påvirket av Grundtvigs teologi. Det var såvidt mange av dem at miljøet lenge maktet å holde oppe et eget grundtvigiansk kirkelig organ, *Kirkeligt Folkeblad* (1857-70).

En samlende personlighet var res.kap. ved Vor Frelsers kirke (den nåværende Domkirke) i Christiania, Wilhelm Andreas Wexels (1797-1866), en av de sentrale skikkelser i norsk kirkelig i det 19. århundre. Han har også satt merke etter seg i den danske gudstjeneste ved at seks av hans originale salmer og fem av hans oversettelser er representert i *Den danske salmebog* av 1955.

Så vidt jeg vet, er det nærmeste vi kommer til et grundtvigiansk menighetsliv i det 19. århundres Norge Fredrik Wexelsens prestedid i **Bakke** menighet i Trondheim 1852-67. Wexelsen, som var en *nevø* av Wexels, utarbeidet et tillegg til den offisielle salmebok, det såkalte »Bakke-tillegg«. Det var *her* et større utvalg av Grundtvigs salmer først ble publisert i Norge.

Tekstene inspirerte den betydeligste norske kirkemusiker i det 19. århundre, Ludvig Mathias Lindemann, til en rekke lyse, »grundtvigiansk klingende« salmemelodier. Noen av dem har også vunnet innpass i Danmark, f.eks. melodier til »Kirken den er

et gammelt hus«, »Hyggelig, rolig, Gud, er din bolig«, »O, kirkelighet! du skænker vort hjerte, hvad verden ej ved« og flere.

I kampen mot den kirkelige grundtvigianisme kom det naturligvis til å bli av avgjørende betydning at det norske establishment fra 1850-årene er meget tydelig næret av pietistiske sympatier. Både ved Det teologiske fakultet ved Universitetet i Christiania og i Kirkedepartementet satt det i de avgjørende tiår ivrige motstandere av Grundtvigs »kirkelige Anskuelse«.

I fakultetet dominerte den ortodokse professor Gisle Johnson, en av stifterne av den norske indremisjon. I et foredrag i 1857 erklærte han åpen krig mot grundtvigianismen. Bevegelsen, skrev han i *Norsk Kirketidende*, er »saa uluthersk som Catholicismen, Calvinismen, Baptismen og hvilket andet Kirkesamfund man kan nævne som er aabenbart fremmed for og fiendtlig mod den Lutherske Kirke« (Vilhelm Andreas Wexelsen: *Fredrik Wexelsens liv og gjerning*, Kra. 1904, s.65).

Johnsons gammeltestamentlige kollega, Carl Paul Caspari, bidro til motstandskampen med ekstensive kirkehistoriske kildestudier som hadde til hensikt å vise at Apostolicum var adskillig yngre enn den »kirkelige Anskuelse« syntes å forutsette.

Jeg kan ikke gå i detaljer når det gjelder de teologiske og administrative myndigheters nokså hårdhendte motstand mot den kirkelige grundtvigianisme fra 1850-årene opp til slutten av det 19. århundre. En av metodene gikk ut på å gi oppgaver til teologisk embetseksamen som testet kandidatenes forhold til grundtvigianismen. Senere lå det så i det fiendtligsinnete departements hender å fordele embetene, noe som ofte skjedde i de grundtvigianske kandidaters disfavør.

I noen ganske få tilfelle måtte prester gå av på grunn av sin grundtvigianske teologi. En av dem, Johan Ernst Gunnerus, flyttet til Danmark som en slags grundtvigiansk »martyr«, der han døde i Kerteminde i 1876.

Det som skjer er at grundtvigianismen som kirkelig retning nærmest utraderes i Norge i løpet av de siste tiår av det 19. århundre. På ett område hadde imidlertid Grundtvigs kristendomsforståelse i kampårene satt seg fast - nemlig i hans salmer. Via Magnus Brostrup Landstads *Kirkesalmebog* (1870) var Grundtvigs salmer - uavhengig av de kirkepolitiske stridigheter - blitt en integrert del av den norske salmetradisjon. Omtrent 6%

av tekstene i den nå brukte *Norsk salmebok* er av Grundtvig, og proportsatsen har endret seg lite fra de to forgjengerne, Landstads *Kirkosalmebog* og *Landstads reviderte salmebok* (1924).

Mer enn antallet av salmer betyr det imidlertid at noen av dem er av de mest brukte i Norge ved de store kirkelige høytider: »Deilig er den himmel blå« og »Et barn er født i Betlehem« til jul, »Påskemorgen slukker sorgen« og »Krist sto opp av døde« til påske, »Apostlene satt i Jerusalem« og »Kirken den er et gammelt hus« til pinse. Men jeg må jo innrømme at det av og til ved norske høymesser ennå kan være et motsetningsforhold mellom det kristendomssyn som forfektes i prekenen og det menigheten synger ut når den etterpå stemmer i en grundtvig-salme!

Når vi så vender oss fra kirken til folkehøyskolen, vil jeg først slå fast at Norge var det eneste land utenom Danmark der samfunnsforhold og kultur var så lik moderlandet at den grundtvigske folkehøyskole kunne »eksporteres« noenlunde i sin originale versjon. Det er i så måte karakteristisk at Grundtvig adresserte sin første avhandling om folkehøyskolen til nordmennene, »Til Nordmænd om en norsk Folkehøjskole« (1837).

Det skulle likevel gå 20 år fra den første danske folkehøyskolen ble etablert i 1844 til Grundtvigs drøm om en norsk avlegger ble realisert. I 1864 opprettet Herman Anker og Olaus Arvesen den første norske folkehøyskole, »Sagatun« ved Hamar. Og i 1867 ble en skole nr. 2, »Vonheim«, opprettet av teologen Christopher Bruun på Sel i Gudbrandsdal, noen få år senere flyttet til Gausdal, i nærheten av Bjørnstjerne Bjørnsons gård, Aulestad.

Bjørnson ble av mange i samtiden betraktet som Grundtvigs naturlige etterfølger som ideolog og oppsanger for den nordiske folkehøyskole. Slik kom det ikke til å gå, selv om Bjørnsons ungdomsdiktning - bondefortellingene og lyrikken - på en særlig måte kom til å slå rot i danske og norske folkehøyskolemiljøer. (I min 1962-utgave av *Folkehøjskolens sangbog* er Bjørnson ved siden av Christian Richardt og Jeppe Aakjær den hyppigst representerte tekstforfatter etter Grundtvig selv).

En årsak til Bjørnsons svekkede posisjon innenfor det dansk-norske folkehøyskolemiljø var hans taktløse opptreden ved

Grundtvigs begravelse i København i 1872 («signalfeiden»). En annen var dikterens ideologiske orientering bort fra kirkens kristendom i løpet av 1870-årene.

Et særtrekk ved den norske folkehøyskole er dens nære tilknytning til nynorskbevegelsen fra 1880-90-årene av.

Sammen med dette gikk et tradisjonelt motsetningsforhold til en pietistisk kristendomsforståelse. Disse to elementene er bærende i en bevegelse som historisk sett også har nær tilknytning til den norske folkehøyskolen: Den såkalte »frilyndte ungdomsrørsla« (-bevegelsen), som ble organisert på landsbasis i »Noregs Ungdomslag«, stiftet i 1896.

De første norske folkehøyskoler ble grunnlagt av idealistisk innstilte akademikere, mange av dem var teologer. Men den økonomiske basis var usikker, og de sto dermed svakt overfor enhver konkurranse fra offentlig støttede skoler. Det rammet derfor de grundtvigianske folkehøyskolene sterkt da Stortinget - delvis som et mottrekk mot disse - i 1875 opprettet offentlig støttede amtsskoler.

Resultatet ble at flere av de eldste folkehøyskoler måtte nedlegges, slik at det i 1896 bare var seks skoler igjen. Dette førte imidlertid med seg at mange av lærerne fra de nedlagte folkehøyskoler søkte seg over til de nye amtsskolene - med det resultat at forskjellen mellom de to skoleartene over tid minket. Det kan se ut til at dette har gjort det lettere for establishment å tolerere de gjenværende grundtvigianske folkehøyskolene, slik at disse fra 1908 av fikk noe offentlig støtte.

En spesiell type folkehøyskoler som tradisjonelt har spilt en viktig rolle i Norge, er de kristne skolene, som gjerne eies av en kristelig organisasjon, f.eks. et misjonsselskap. Til å begynne med var det liten kontakt mellom de grundtvigianske og kristelige skolene. Den dag i dag har lærerne ved de kristelige skolene sin egen organisasjon, adskilt fra de andre folkehøyskolelæreres organisasjon. Man kan spørre seg selv om denne mangelen på samarbeid er en av årsakene til at Norge først fikk sin første lov om folkehøyskoler i 1949.

I denne sammenheng er det interessant å notere at lovens offisielle navn er »Lov om folkehøyskoler«. Opp til 1949 brukte ikke de kristelige skolene folkehøyskolebetegnelsen, men kalte seg selv »kristelige ungdomsskoler« for å markere avstanden til

de andre skolene. Fra og med loven av 1949 har imidlertid folkehøyskole slått gjennom som betegnelse for begge skolearter. En ny »Lov om folkehøyskoler« ble vedtatt av Stortinget i 1984. - I 1986 var det alt i alt 86 offentlig godkjente folkehøyskoler i Norge.

Den nye fellesbetegnelsen markerer at avstanden mellom de forskjellige typer av skoler, som er sammenfattet under en lov, har minnet. I denne prosessen kan det ikke herske tvil om at grundtvigske ideer om »det levende ord« og koblingen mellom personlig engasjement og kunnskap helt opp mot vår tid har satt sitt preg, også på de kristelige skolene og på de skolene som var arvtagerne etter de gamle amtsskoler.

Når jeg ser tilbake på grundtvigresepsjonen i Norge, synes det i denne å ligge et element av ironi. Noe tilspisset kan man si at det har vært en historie om seier da alt syntes tapt: Samtidig som den grundtvigianske fløy innenfor Den norske kirke syntes å være knust, ble hans salmer sunget som aldri før innenfor den samme kirke. Og samtidig som en folkehøyskole av original grundtvigiansk type syntes å opphøre å eksistere, satte den sitt preg på de skolene som ble dens arvtagere. Hvis jeg kan tillate meg å avslutte med en personlig kommentar: Er det *slike historier* Grundtvig hadde i tankene da han skrev sin velkjente linje om »Ordet som skaber hvad det nævner«